

Kassák! - A Kassák Múzeum állandó kiállítása

Kassák! címmel nyílt meg az óbudai Kassák Múzeum két termét betöltő állandó kiállítás (koncepció: András Gábor, Sasvári Edit és Csatlós Judit; rendező: Sasvári Edit és Csatlós Judit; forgatókönyv: Dékei Krisztina és Debreczeni Boglárka; látványterv: Kemény Gyula; grafika: Lepsényi Imre) 2011. április 19-én, Kassák Lajos születésének 125. évfordulóját megelőző évben.

A múzeum a belvárosban található Petőfi Irodalmi Múzeum fiáláljaként 1976 óta működik. Célja Kassák Lajos irodalmi, szerkesztői, képzőművészeti és közéleti munkásságának bemutatása, tárgyi és szellemi hagyatékainak őrzése, tudományos feldolgozása és bemutatása, életművének megismertetése a fiatal generációkkal.

A gyűjtemény állománya Kassák Lajosné Kárpáti Klára hagyatéka, amely adományozások és gyűjtés által duzzadt nagyobb mértékűre (mintegy 1700 képzőművészeti alkotás, 17000 levél és kézirat, több mint 3000 fotó, közel 4000 könyv, folyóirat és nyomtatvány és több mint 200 relikvia).¹

Ezen mennyiség egyértelműen befogadhatatlan egy közepes méretű kiállítóterrel (amely a Zichy-kastély egy első emeleti szárnya, egy nagyobb és három kisebb méretű teremmel) rendelkező múzeum számára - bár nem is cél a teljes gyűjtemény egyidejű szerepeltetése. Mindazonáltal az a megoldás, hogy a *Kassák!* című állandó kiállítás a rendelkezésre álló négy helyiség két termét foglalja el, sugallja a múzeum működési koncepcióját. Az összterület körülbelül felét töltve be, az állandó kiállítás teret, lehetőséget kínál az ideiglenes kiállítások létrejöttének, melyek párbeszédbe léphetnek az állandó tárlattal. Ezáltal dinamizmust, változatosságot és hosszan fenntartott érdeklődést generál a szakma, valamint a látogatóközönség körében, és több különböző megközelítési módot ajánl. Az évente megrendezett kísérő, tematikus Kassák-kiállítások lehetőséget nyitnak a dús gyűjtemény szélesebb rétegeinek szerepeltetésére és a gyűjteménykutatás folyamán esetlegesen feltárt új felfedezések bemutatására is. Így ez a megoldás – a rendelkezésre álló tér egy részének (felének) szabadon hagyása a szakma és a közönség érintkeztetésének, az aktív kommunikáció születésének lehetőségét hordozza, a friss feltárások bemutatásának is teret adva. Emellett a permanens látogatottságot, a látogatói érdeklődés fenntartását is elősegítheti. Mindez múzeumi közbeszéd fenntartására irányuló törekvést sugall, mely az intézmény célkitűzései között szerepel.

A múzeum óbudai elhelyezkedése szimbolikus jelentéssel bír Kassák Lajos életrajzában, mert 1955-től haláláig a kerületben, a Bécsi út 98. szám alatt lakott feleségével. Óbudai időszaka a belső emigrációba szorulás éveit szakította meg; véget vetett a száműzöttség, magányosság élményének, melyek

¹ Adatok forrása: a kiállítás vezetője (nyomtatott kiadvány) és a múzeum honlapja: <http://www.kassakmuzeum.hu>

békásmegyeri házában érték. Az óbudai lakásába való költözéssel a magányból némiképp kilépett, a városban beszélgetőpartnerekre, számára kellemesebb lakókörnyezetre talált.

A Kassák Múzeum megfelelő tájékoztató/információs rendszerrel rendelkezik. Ennek bizonyítéka, hogy a Zichy-kastélyt a Szentlélek tér felől megközelítő látogató egyértelmű jelzésekkel találkozik a Kassák Múzeum elhelyezkedéséről. Mivel a kastélyépület három múzeumnak, egy színháznak és egy vendéglátóipari egységnek is otthont ad (különböző helyen található bejáratokkal), ez a tájékoztatás kiemelten fontos. A térre néző molinón kívül a főbejárat táblája, az épületszárny külső táblája és az ajtón belül több műanyag információs tábla is egyértelműen jelzi a pontos irányt a múzeumhoz, amely a főbejáraton túli kastélyudvaron át, a szárny első emeletén helyezkedik el. A jegypénztárnál elhelyezett jelentkezési lappal az intézmény elektronikus hírlevelére lehet feliratkozni. A Kassák Múzeum honlapja jól kezelhető, informatív, arculatában a kiállításához és a kiadványokhoz illő, ám a PIM honlapjának arculatától eltérő.

Széles skálája érhető el a kiállításához kapcsolódó kísérőanyagoknak, kiadványoknak, melyek megerősítik a múzeum információszolgáltatói szerepét. A Kassák Múzeumba belépve a látogató rögtön a kiadványokkal találkozik, a bejáratától enyhén balra lévő szekrényen. Itt megtalálhatóak: kiállítási vezető, kiállítási katalógus, gyűjteményi katalógus, a PIM kiadványai, német nyelvű kiadványok, régebbi Kassák-kiállítás katalógusa, foglalkoztató füzet iskolások számára, ajándéktárgyak (jegyzetömb, képeslapok). Mindebből a múzeum azon programja olvasható ki, hogy fontosnak találják a kiállítási témájukhoz kapcsolódó, minőségi kiadványtípusok széleskörű felkínálását az érdeklődők számára, elősegítve ezzel a kiállítási anyag kutathatóvá tételét. A foglalkoztató füzet a múzeumpedagógiai programok számára szolgáltató feldolgozható anyagot, a többnyelvű kiadványok pedig a nemzetközi elérhetőség fontosságáról árulkodnak.

A *Kassák!* kiállítási vezetője, az utcára néző molinók és táblák küllemükben és tartalmukban is illeszkednek a tárlathoz, annak egységes arculatához. A kiállítási vezetőben található szövegek a kiállítási térben találhatóakkal egyeznek. Ezáltal esetlegesen később is felidézhetővé válik a látogató számára a tárlat (mert a szövegek újraolvasásával emlékezhet a kiállított darabokra). A kiállított darabok címkéi és az információk két nyelven szerepelnek, így a nemzetközi látogatóközönség is tájékoztatást kap. Az egységes arculat a termék berendezésére is kiterjed. Ez a második (leghátsó) teremben a legészrevehetőbb, ahol a falfelületre applikált bécsi *Ma* folyóirat címlapjának betűi bútorok formájában elevenednek meg a térben. A vitrinként funkcionáló bútorok egységes stílusúak, Kassák Lajos nevéhez köthető konstruktivista szemléletet követnek.

Sasvári Edit a neoavantgárd művészet múzeumi bemutatásával kapcsolatban arra hívja fel a figyelmet, hogy az adott korból fennmaradt dokumentumok és műalkotások egymás mellett való szerepeltetése feszültséget eredményez, így a bemutatásnak egy White Cube típusú térre van szüksége a festészeti

anyag számára, valamint egy dokumentumokat és archívumi anyagokat felvonultató másik térre.² A *Kassák!* kiállítás nem operál ilyen értelemben a különböző típusú terekkel, nem választja el térben Kassák Lajos képzőművészeti alkotásait (műtárgyakat) a dokumentum-típusú/archívumi anyagoktól, mindkét típusú tárgy szerepel a falakon. Egymás mellett való szerepeltetésük hangsúlyossá is válik a kiállított darabok alatt olvasható szövegek által. Például a *Ma* folyóirat dokumentumait bemutató terem képcímkein nagyobb, piros betűkkel a „DOKUMENTUM” szó olvasható, a kiállított tárgy típusát jelölve. Tehát ugyanazon falon szerepel a folyóirat egy cikke és Kassák Lajos konstruktivista szellemben született kollázsa, feszültség mégsem tapasztalható közöttük, sőt, a szellemi munkásság bemutatása magyarázóan támogatja a bemutatott képzőművészeti alkotások értelmezését.

A *Kassák!* kiállítás ezt a Sasvári Edit által vázolt, bemutatással kapcsolatos kételyt tehát áthidalja az archívum dokumentumai és a képzőművészeti alkotások egyszerre, egymás mellett, ugyanazon terekben való bemutatásával. Úgy, hogy feszültség a tárgyak között nem érzékelhető – ez inkább a Kassák Lajos-i életmű korszakai között feszül. Véleményem szerint ezen feszültséget a térszervezés teszi érzékelhetővé.

Az „új muzeológia” Mieke Bal szerint azon elgondolás alapján működik, hogy „a múzeum installáció diskurzus, és a kiállítás egy megnyilatkozás e diskurzuson belül. Ez a megnyilatkozás a képek, a feliratok és az installáció termékeny feszültségéből áll össze.”³ A berendezett tér láthatósága nyilvánvaló, és a kiállítás kapcsán fontos része a jelentésközlésnek.⁴ A *Kassák!* kiállításon a látogató számára átvitt értelemben érzékelhetővé válik a korban Kassákot körülölelő atmoszféra, melyet a fizikális tér elemei és az elrendezés vált ki. Az alábbiakban ezt fejteném ki.

A kiállítás a magyar avantgárd nagy alakjának írói, képzőművészeti és lapszerkesztői életművét mutatja be három, egymástól elhatárolható térrészben, kronológiai sorrendben. A kiállításban elhelyezett vezető szövegek a Kassák Lajos által szerkesztett folyóiratok rövid történeteit ismertetik – ahogy a kiállítási vezető füzet is. Így a látogató érzése inkább az, hogy az életmű a folyóiratok mentén, azok köré csoportosulva kerül bemutatásra. Az első termet egy feketére festett választófal („pengefal”) osztja két térrészre. Ezek az első és a harmadik termet hozzák létre. Az első terembe lépve a befogadó egy szűk folyosón halad végig. Ha több ember nézi a kiállítást, kifejezetten zsúfolt, nehezen járható ez a rész, azonban már a bejáratnál látható, hogy a tér kitágul a második terem felé haladva. A szűk, fekete pengefal által kettészelt első terem egy fehér falszínű, tágasabb második terembe torkollik. A tér által létrehozott érzetek és a Kassákot különböző életszakaszaiban körülvevő fogadtatás (melyet főként a korabeli társadalmi/politikai helyzet szabott) között párhuzam vonható, a kiállításon olvasható

² Sasvári Edit: Szüksége van-e a (neo)avantgárdnak múzeumra? In: Helyszíni szemle – fejezetek a múzeum életéből. Ludwig Múzeum, 2012, 143-145.

³ Mieke Bal: A beszélő múzeum. In: A gyakorlatról a diszkurzusig – Kortárs művészetelméleti szöveggyűjtemény. KET, 2012, 87.

⁴ Mieke Bal: i.m. 60-66.

ismertetőszövegek és a tér kapcsolata összecseng. A fekete pengefal által határolt termekben az író korai és kései munkásságának dokumentumai láthatóak. Ezen korszakait a nehéz magán- és közéleti helyzet, az elnyomás, a betiltás, a nem megfelelő fogadtatás légköre jellemezte („műveltségének nem volt családi és iskolai bázisa”⁵ – a bécsi hazatérés után tevékenysége süket fülekre talált). Élete ezen korszakaiban nem állt Kassák Lajos rendelkezésre teljesen szabad mozgástér szellemi, képzőművészeti tevékenységének kibontakozására. A konkrét térbeli elrendezés, a szűkösség és komor hangulat léte (fekete fal) által a néző számára érzékelhetővé válik az elnyomottság, a kiszorítottság érzése – amely az író a bemutatott korszakokban körüllegte.

A második terem az első és utolsó termekkel szemben kivilágosodik és kitágul. Itt a *Ma*, a bécsi *Ma* és a *Dokumentum* című folyóiratok bemutatása és néhány ekkor készült képzőművészeti alkotás található. Az életműben – ahogy a térben is – kiteljesedés van jelen: Kassák ekkor kapcsolódik be az avantgárd nemzetközi folyamába, új kapcsolatokra tesz szert, elindul képzőművészeti tevékenysége, az európai modernizmus elismert alakjává válik és teoretikus munkássága is kibontakozik. Mindezt tükrözi a kommunikatív tér: jól körüljárható, tágasabb, világosabb, kényelmesebb, mint a kezdeti szakasz.

A harmadik terem a bécsi emigrációból való visszatérés időszakát mutatja be. Ekkor Kassák olyan légkörre talált, ahol nehéz volt érvényesülnie. Ezt a termet a pengefal választja el az első teremtől. A teret a sötétség, a fekete fal domináns szerepe jellemzi. Az időrendi és térbeli tagolás segítségével a múlt helyzetének, légkörének hangulata válik szimbolikusan érzékelhetővé, a szűk és tágas, illetve a sötét és világos dialektikája által. Tágabb értelemben politika és művészet viszonyának témáját is felveti a kiállítás, mely történelmi kortól függetlenül, a jelenben is aktuális kérdés. Sasvári Edit a *Szüksége van-e a (neo)avantgárdnak múzeumra?* című írásában kifejti, hogy Kassák Lajos festői munkásságának bemutatása szinte problémamentes, de életútja másik részének, a folyamatokat generáló, új eszmékért harcoló, aktivista attitűdű Kassák bemutatásának sikeressége kérdéses lehet a statikus kiállítóteremben. Kérdés, hogy a *Kassák!* tárlaton nyilvánvalóvá válik-e a látogató számára az író társadalmi aktivitásának, szerepvállalásának súlya.

A látogató útvonala a kiállítás bejárása közben kötött, kevésbé nyílik mód a kiállítást egyéni útvonalakon bejárni. Azt, hogy a leghátsó terem következik az első, pengefal által határolt, szűkebb folyosó után, a pengefal átlósan jobb irányba kifutó konzoleleme is sugallja, tölcészerűen tágítva az ösvényt a hátsó tér felé. A térszervezésen kívül a kronológiai egymásutánosság is alátámasztja a kötött útvonal létét.

G. Edson és D. Dean *The Handbook of Museums* című kézikönyvükben tárgy- és koncepcióorientált kiállítástípusokat különböztetnek meg. Míg a tárgyorientált kiállítás esetében a kurátor az esztétikai vagy

⁵ *Kassák!* kiállítási vezető – Bevezető.

tudományos szempontokat helyezi előtérbe, célja a tárgyak központi szerepeltetése a rendezés során, és az oktató jellegű szemléletet gyakran mellőzi, addig a koncepcióközpontú kiállítás célja, hogy egy adott elgondolást, koncepciót sikerre vigyen.⁶ A *Kassák!* kiállítás a kettő között helyezhető el, mert koncepciója a művész szerkesztői, közéleti, képzőművészeti tevékenységének, azok összefüggéseinek bemutatása. Ez az átlátható, térképszerű magyarázóábrák kihelyezésének gesztusából is jól kiolvasható (pl. *Kassák Lajos életében megjelent irodalmi művei* című térképábra). Az eredeti tárgyak szerepeltetését olykor mellőzi, az interaktív monitorokon böngészve látható több fénykép és vázlattevé. Egyes részek ugyanakkor a tárgyközpontú kiállításához teszik sorolhatóvá a tárlatot, például a harmadik terem végén Kassák Lajos két olajfestménye szerepel hangsúlyosan, egy-egy falszakaszt egyedül uralva és megtörve az addig jellemző, zsúfoltabb falfelületeket. Itt kísérőszövegek nélkül szemlélhető a két alkotás, egyértelműen a kiállított tárgyak válnak központi szerepűvé.

Az, hogy miért került hangsúlyosan két festmény a kiállítás végére, az utolsó teremben megtekinthető archív televíziós felvétel felől is magyarázható⁷. Ebben a riportszerű filmben Kassák Lajos kifejti, hogy külföldön inkább mint képzőművész ismert és elismert, míg Magyarországon inkább mint irodalmár. Amennyiben ez az állítás ma igaz, a kiállítás koncepciója ezen mindenképp változtatni igyekszik a két képzőművészeti alkotás kiemelt helyen való bemutatásával, hangsúlyos felmutatásukkal megerősítve a látogatókban Kassák festői munkásságának jelentőségét.

A kiállítótérben elhelyezett interaktív monitorok szerepe kettős. Egyrészt a tárlatnak Kassák Lajos nem családtörténeti és képzőművészeti munkásságára koncentrálnak jellegét támasztják alá azzal, hogy képernyőjükön keresztül főként életképeit megörökítő fényképek és a különböző korszakok tanulmányrajza, festményei érhetőek el. A nem szerkesztői munkásság darabjai másodlagos közvetítőn keresztül kerülnek bemutatásra – szerepeltetésük kevésbé kap így hangsúlyt. Az eredeti tárgyak kiállítása egyértelműen nagyobb jelentőséget, hitelt kap a kiállítótérben, mint a digitalizált tartalom szerepeltetése. Másodsorban ezzel a gesztussal mintha éreztetni kívánna a kiállítás, hogy a virtuális anyag előtérbe kerülése az eredetivel szemben nem fenyeget – mint ahogy ez megfigyelhető több múzeumban a világon. A monitorokon bemutatott tartalmak mintha a helyhiány problémájának kiküszöbölésére is hivatottak volnának a kiállításon, mely igen gazdag anyagot vonultat fel, kisebb területe ellenére több órát is igényelhet alapos megtekintése. A digitálisan bemutatott anyag erőteljes zsúfoltságot eredményezne a falakon, ha a fizikai térben lenne bemutatva. Bővíti a bemutatott anyagot, a fizikai tér igénybevétele nélkül.

Összességében elmondható, hogy a *Kassák!* kiállítás a múzeum gyűjteményének tudományos feldolgozása és bemutatása tekintetében korszerű tendenciákat követ. A múzeum progresszív programja

⁶ G. Edson és D. Dean: *Museum Exhibitions*. In: *The Handbook of Museums*, Routledge. 1994, 153-155.

⁷ *A képarcitektúra mestere: Kassák Lajos*. 1967, film, '22. R: Zsigmondi Boris

magában foglalja az állandó tárlatot rendszeresen körülvevő és megújuló, időszaki kiállítások szerepeltetését, mellyel a látogatói érdeklődés fenntartást, oktatási és szakmai célokat is szolgál. Egységes és egyedi, ám Kassák Lajos munkásságához és felfogásához hű arculatával, valamint fejlett kommunikációs rendszerével az ország múzeumai között és nemzetközi szintén is példaértékű.